

РЕЦЕНЗИЯ

От: *Доцент д-р Стойка Петрова Пенкова;*
ПУ „Паусий Хилендарски“;

3.1. Социология, антропология, науки за културата

Относно: *дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен*
„доктор“ *по научна специалност в УНСС.*

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № 213/31.01.2024 г. на Ректора на УНСС.

Автор на дисертационния труд:

Николай Крумов Балтов

Тема на дисертационния труд:

Механизми на валидиране на алтернативни дискурси в медийното поле

1. Информация за дисертанта

Дисертантът се е обучавал по докторска програма „Социология“ към катедра „Икономическа социология“, „Общикономически факултет“ на УНСС по научна специалност „Социология“, професионално направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“ съгласно Заповед на Зам.-ректора по НИД на УНСС №1208/16.05.2017 г. Обучението е осъществено в *редовна/задочна* форма през периода 2017 – 2020 г.

• *Кратка биографична справка*

Николай Балтов е завършил средното си образование в ПГ „Акад. С. П. Корольов“ – гр. Дупница със специалност „Икономическа информатика“. В периода 2009 – 2013 г. продължава образованието си и придобива бакалавърска степен в специалност „Социология“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – гр. Благоевград. Придобива магистърска степен в специалност „Приложна социология“ (2013-2016) на УНСС, София, а през 2017 г. е зачислен като редовен докторант в докторската програма „Социология“ в катедра „Икономическа социология“ на същия университет. Дисертантът е заявил своите умения за работа с MS OFFICE и със специализирания софтуер SPSS, както и владеене на английски език.

• *Заемани академични и други длъжности до момента (вкл. длъжности извън ВУ или научна организация).*

В приложената автобиография докторант Балтов посочва няколко заемани длъжности до момента. В периода 2014 – 2015 е експерт „Програми и проекти“ в „Търговско-промишлена палата“ – гр. Благоевград. През 2018 – 2020 г. заема същата длъжност в „Инфинитус Ар енд Ди“, а в периода 2020 – 2021 - в „ААЗ Инженеринг“. В периода 2022 – 2023 е изследовател в “Център за природни и социални изследвания”.

• *Кратка информация за изпълнението на индивидуалния план*

В пакета документи липсват данни за изпълнението на индивидуалния план на докторанта.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

- *Структура, обем*
- *Оценка за: актуалност на темата; целта; задачите; обекта; предмета; основната теза на дисертационния труд*
- *Използвана научна литература (оценка на осведомеността на дисертанта по проблематиката, разглеждана в дисертационния труд).*

Едва ли има съмнение, че темата на дисертационния труд *Механизми на валидиране на алтернативни дискурси в медийното поле* на Николай Балтов е актуална като научна проблематика, засягаща изследването на начините, по които алтернативните дискурси се вписват в социалния контекст, трансформирайки обективните разделения и хабитуализираните класификационни схеми, функциониращи като системи от критерии за валидност.

Дисертацията е съсредоточена върху кръг от проблеми, обозначен в заглавието като „валидиране на алтернативни дискурси“ – словосъчетание, което резюмира опитите за създаване на алтернативни разкази за заобикалящия ни социален свят, имащи свойството, както заявява и самия дисертант, да „поляризират и разделят обществата, в които са вписани“, откъдето и вторият важен акцент в дисертацията – върху актовете на валидиране и „конкурентните версии на реалността“ с всички сложни последици от движението в тази посока. Несъмнено, рецензираният труд е фокусиран върху феномени, които предполагат оценяване на „достоверността“, „истинността“, „неоспоримостта“ на репрезентациите, формулирани в алтернативните дискурси, както и експлициране на механизмите, чрез които социалните агенти утвърждават, но също отхвърлят, отричат, проблематизират и т.н. тези дискурси. От такава гледна точка бих определила дисертацията като актуална и своевременна, поставяща акцент върху значими познавателни потребности, изявени от очертаната по-горе мрежа от проблеми.

Дисертационният труд пресича в себе си няколко изследователски полета.

Тематизациите на отношенията валидност/легитимация, валидност/властови структури, валидност/социално разпределение на знанието; трансформациите на медийното, политическото, икономическото, социалното и т.н. полета, които вървят ръка за ръка с трансформациите на обществените нагласи и ценности; загубата на автономност (т. е. зависимост от специфичния *potos* на полето по Бурдийо) на медийното поле и неговата хетерономност; анализът на социалните отношения и идентичности, конструирани в алтернативните дискурси; теоретичното обосноваване и методологическото конструирание на т.нар. мултисинхронизационен модел за обяснение на механизмите на валидиране на алтернативните дискурси – всички тези проблематизации позволяват на докторанта да заключи, че изследваните алтернативни дискурси са „част от вече съществуващ политически детерминиран хетерономен полюс в медийното поле“ (с. 355), а отгук че „в хода на своята биографична траектория, социалните агенти социализират и инкорпорират обективните разделения в социалното пространство под формата принципи за виждане и разделение, схеми за възприятие и оценка, класификационни схеми, които функционират като критерии за валидност ... на света“ (с. 28 от Автореферат). По този начин анализът на проблема се задълбочава и на

индивидуални нива посредством проблематизиране на дискурсивното валидиране от страна на социалните агенти, което, ако следваме социоанализата на Пиер Бурдийо, би трябвало да се превърне в инструмент за освобождаването им от „социалното безсъзнателно”, вписано в институциите и в техните хабитуси, чрез неутрализиране на последствията на детерминираността на едните от другите.

Ако продължим още по-нататък, можем да кажем, че същинският телос на дисертацията се съдържа именно в търсенето на отговор на въпроса „как и по какъв начин един по съществува си алтернативен дискурс придобива обществена валидност“ (с. 10). Това поставя във фокус както ключовия методологически ход, свързан с разработването на „мултисинхронизационен модел за обяснение на валидиране на алтернативни дискурси“ (с. 106), така и произтичащата от него аналитична програма, която подлежи на постоянно разгръщане и надграждане, с цел изясняване на социалния контекст, в който алтернативните дискурси се вписват. Дисертацията демонстрира добро използване на теоретичните анализи и наред с това интересни възможности за практико-приложна работа в „дискурсивното поле“, в което се разгръща.

С тази заявка работата се оказва актуална и в научно-приложно отношение. Дисертантът е положил сериозни усилия да обхване и представи изключително сложния, многопластов и хетерогенен свят на алтернативните дискурси, свързани с пандемията от COVID-19, опитвайки се да покаже практиките и механизмите, чрез които се идентифицират моделите на репрезентация на социалната реалност, които алтернативните дискурси генерират, както и тяхното напасване към интерпретациите на всекидневните агенти. Така основната цел на дисертационния труд е релевантна на темата на дисертацията, успешно изследвайки тези механизми. Конкретните задачи, отговарят на характеристиките на изследваните проблеми.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

- *Акцентира се върху основните научни и/или научно-приложни резултати, постигнати в дисертационния труд*
- *Обръща се внимание на използваната методология*
- *Дава се оценка на изпълнението на поставените задачи и постигането на целта на дисертационния труд.*

С всичко това дисертацията има ясно заявени *обект* и *предмет* на изследване, от които произтичат и ясно очертаните четири *хипотези*, които ще си позволя да маркирам, следвайки самия дисертант: 1) алтернативните дискурси функционират по начин, по който да отхвърлят изградения в обществото социален ред, но също така и по начин, по който да формулират принципите за неговото осмисляне, чрез интегриране на хетеродоксални и опозиционни принципи на виждане и разделение; 2) в хода на своята биографична траектория социалните агенти изграждат система от критерии за валидност (които в резултат на опита и позициите им могат да варират), които им служат като ориентири в определянето на валидността; 3) интегрираните в алтернативните дискурси принципи на виждане и разделение, активират вече формирани диспозиции и оценъчни схеми, част от хабитусите на социалните дейци, отключвайки актове на (не)валидиране на репрезентациите; 4) валидността на алтернативните дискурси възниква в условията на съгласуваност между интегрираните в дискурса структури (принципи на виждане и разделение) и инкорпорирани от

социалните агенти структури на хабитуса (с. 10).

Отгук и многомерната структура на дисертацията, състояща се от увод, три глави, заключение, библиография и списък с приложения с общ обем от 404 страници. В библиографията са посочени 140 заглавия, от които 59 на английски език и 81 на български език. В приложението е включен списък от 61 текста, изследвани в дисертацията, 46 фигури и други допълнителни данни за проведените проучвания, както и въпросник за провеждане на дълбочинни интервюта. Направени са 164 бележки под линия. Николай Балтов си служи с „вторичен анализ на социалния контекст, в който алтернативните дискурси се вписват“ (с. 9). И не на последно място, дисертацията е изградена въз основа на дискурс-анализ на медийни публикации и проведени 19 дълбочинни интервюта с различни респонденти, подбрани по внимателно описаната методика.

Методологията на дисертацията е съобразена със заявката за осъществяване на „конвергентен изследователски подход“, имащ за цел да идентифицира „моделите на репрезентация на социалната реалност, които алтернативни дискурси генерират, както и начина, по който социалните агенти интерпретират и осмислят тези модели и включените в тях репрезентации“ (с. 9). Дискурсивният и социалният контекст са описани с различна плътност и кохерентност чрез набор от методологически инструменти: провеждане на дискурс анализ на медийни публикации, свързани с COVID-19, дълбочинни интервюта с респонденти, оценяващи идентифицираните репрезентационни модели (смислови ядра от репрезентации, конструирани в пределите на алтернативните дискурси). Акцентирам върху различна плътност и кохерентност, защото си давам сметка колко трудно се удържа равномерното и гладко насищане на работата с емпирични данни при едно толкова амбициозно изследване.

В първа глава *Основни социални теоретични концепции в областта на изследванията върху дискурса* проблематиката на изследването се поставя в контекста на важни теоретични и аналитични тематизации, направени в перспективата на критическия дискурс анализ (КДА). Маркирана е основна генетична линия, препращаща към теоретичните начала на съвременните изследвания на дискурса, зададени с археологията на знанието и генеалогията на властта при Фуко. Акцентирано е върху полезността на идеите за дискурса като легитимиращ инструмент на един от представителите на КДА Тео ван Люен, както и върху социално-когнитивната теория за дискурса на Теун ван Дайк като обяснителен механизъм за комуникативните ситуации и социалните легитимации. Последното е важно за дисертанта, защото дава две основни линии за изследвания от него проблем: „1) валидността да се разглежда не само като резултат на налагане на някакви обективни принуди, т.е. субективисткия момент, но също така и, че тя се разгръща в рамките на един процес на оценка на различните измерения на комуникативната ситуация“ (с. 66). Критическата социология на Бурдийо е привлечена като предлагаща изход от - казано по Хабермас - „перформативните противоречия“, в които се оплита Ван Дайк в опита си да опише максимално плътно т.нар. контекстуални модели като субективни и индивидуални дефиниции на комуникативните ситуации – теза, с която дисертантът не е съвсем съгласен (с. 64).

Трябва да се отбележи още един важен пункт в критическата перспектива, поддържана от Николай Балтов, който е разгърнат в параграфа *Валидност и структури на властта – власт, легитимност, господство – 3 аналитики на властта*

(Фуко, Бурдийо и Вебер) и е свързан с разбирането на „способността на дискурсите ... да произведат валидни и приемливи за социалните агенти представи на социалната реалност“ (с. 103). Този мотив препраща към разбирането на дискурса и дискурсивните практики като основно средство за комуникация, чрез което се предават и придават социални смисли и значения; като мощен властови ресурс, чрез който се осъществява социалната легитимация на агенти и институции; като способстващ множество стратегии на манипулация и социален контрол. Наистина изключително важен акцент и затова буди недоумение липсата на коментар върху ключовото фукоанско понятие „воля за истина“, чрез което се задават границите и условията за възможност на „истинното“ на различните дискурси, включително и на алтернативните, и чрез което се овладява силата, появата и тяхната употреба; именно „волята за истина/знание“ е тази, която регулира, нивелира, превръща в „полезни“ и „публични“ различните дискурси и техните субекти. И тъй като тя е тази, която очертава „полето на актуалност, валидност и нормативност“ на който и да е дискурс (ср. „Порядъкът на дискурса“ на Фуко, с. 17), нейното проблематизиране в настоящия дисертационен труд ми се струва необходимо – най-малкото като теоретично информативно.

Целта на направения теоретичен обзор е да помогне на дисертанта в края на Първа глава да конструира модел за обяснение на валидността на дискурса, който определя като *мултисинхронизационен модел* (с. 105).

Във втора глава на дисертацията *Резултати и анализи от проведен дискурс анализ на медийни публикации, формулиращи алтернативни дискурси за пандемията от COVID-19* изследователската оптика се измества от теоретичните перспективи и подходи към социалния контекст, в който се разгръщат алтернативните дискурси. Това става чрез детайлен дискурс анализ на медийни публикации с няколко обособени самостоятелни акцента: 1) анализ на моделите на репрезентация; 2) анализ на социалните идентичности на включените в дискурса, 3) анализ на социалните отношения, 4) анализ на стилите и жанровите характеристики на изследваните дискурси, 5) анализ на взаимодействието на двата изследвани алтернативни дискурса в контекста на властовите отношения, които „де/легитимират“ (с. 12). Чрез ясно заявен методологически ход дисертантът се обръща към различни емпирични данни (политически и икономически индекси и анализ на статистически данни), чрез които цели да очертае основни аспекти на социалната ситуация (с. 121). Изследователското внимание се насочва към хетерономността на медийното поле и кризите, които се наблюдават в него, както и към подкопаващата сила на алтернативните дискурси в условията на снижено доверие към институциите на властта и знанието. Преди същинския анализ на дискурсивните сегменти, подбрани за целта на изследването, се прави детайлно обосноваване на методологическите основания на подбора. Най-важният извод от проведенния анализ е, че „подкопаването и ограничаването на периметъра на господството на държавата върху контрола над общественото здраве се явява като отправна точка за валидиране на репрезентации, които са включени в изследваните дискурси, доколкото разклащат цяла система от отношения ..., в чиято логика е, че е легитимно държавата да ръководи своите граждани в стремежа ѝ към защита на тяхното здраве“ (с. 252). Именно така, според автора, „хабитусът може да отключи творческата си способност и да преодолее принудите на господството“ (пак там). В този смисъл са маркирани институционалните условия за възможност на

трансформациите на схемите за валидиране на действащите агенти чрез асоцииране на валидността с критерии, които „могат да са в тяхна полза“ (пак там).

Тук една добре проведена социоанализа би се питала дали обаче подобна констатация наистина важи за всички действащи в съответното дискурсивно поле агенти, т.е. дали онези, за които е характерен т.нар. „разцепен хабитус“, проблематизиран от Бурдийо като маркиращ „разцепения“ опит в тяхното доксично преживяване на света, ще могат да отключат такива творчески способности; при това не само по отношение на критичността (свързана с „мнителност и т.н. към държавата“, по мнението на дисертанта, с. 159), но и на уязвимостта, доколкото – по мое мнение – уязвимият човек е предразположен да действа „от пусто в празно“ и да създава алодоксични дискурси, които като „грешки на възприятието“ би трябвало да са не помалко проблематични от алтернативните, които оспорват и поставят под въпрос съществуващото статукво.

Трета глава *Резултати и анализи от проведени дълбочинни интервюта с респонденти* тества възможностите на конструирания още в първа глава модел. Целта е да се „валидира“ неговата способност да обяснява актовете на валидиране, както и да се експлицира структурата на субективните конструкции, с които социалните агенти оценяват различните елементи на модела и механизмите на тяхното инкорпориране (с. 12).

По този начин работата на Николай Балтов не само предлага интерпретация на актовете на валидиране на дискурса, оценяващи неговата „достоверност, истинност, неоспоримост“, но и показва как трансформациите в обективните разделения на социалния свят и тяхното инкорпориране под формата на оценъчни схеми в структурите на хабитуса, функционират като „системи от критерии за валидност, с които издигнатите претенции за валидност в дискурса могат да бъдат удовлетворени или не“ (с. 7). От съществено значение е анализът, чрез който се демонстрира как мисленето в опозиции „публично-частно“, „официално-неофициално“, „институционално-неинституционално“ и т.н. (с. 19) представя трайни и устойчиви начини за възприемане на нещата и хората в социалния свят, които биват налагани над действащите агенти. Именно те, според автора, са в основата на актовете на валидиране, социализирани под формата на оценъчни схеми.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

- *Оценка за приносите, посочени от дисертанта*
- *Акцентира се върху основните научни и/или научно-приложни приноси в дисертационния труд.*

В подробния анализ, направен по-горе, маркирах някои от най-важните мисловни ходове на Николай Балтов и по този начин се опитах да насоча вниманието към собствено приносните моменти в дисертацията. Те са добре систематизирани в справката за приносите.

Достойнствата на предложения дисертационен труд са в старателното картографиране на множеството аспекти от процеса на преобразуване на практиките и механизмите, чрез които се идентифицират моделите на репрезентация на социалната реалност, които алтернативните дискурси генерират, както и тяхното напасване към интерпретациите на всекидневните агенти; иначе казано, в действителното реконструиране на обширната и хетерогенна мрежа от дискурси, институции, дейци,

осъществяващи механизмите на валидиране на изследваните в дисертацията алтернативни дискурси.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

- *Посочват се публикациите*
- *Дава се оценка на степента на разпространение на получените резултати в научната литература.*

Николай Балтов има четири публикации по темата на дисертацията, които надвишават минималните изисквания за придобиване на ОНС „Доктор“. Две от тях са публикувани в *Проблеми на постмодерността*, а останалите две са публикувани в сборници на УНСС и достигат до заинтересованата читателска аудитория по обичайните канали за разпространение на специализирана научна литература.

6. Оценка на автореферата

- *Дава се оценка на коректността и степента на отразяване на съдържанието на дисертационния труд в автореферата.*

Авторефератът следва изискванията и има информативна стойност, отразявайки коректно основните резултати, постигнати в дисертацията.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Дисертацията на Николай Балтов предлага богат материал за размисъл и, разбира се, събужда много въпроси. В този смисъл разглеждам критичните реплики в настоящата рецензия по-скоро като провокиращи евентуален диалог, доколкото обръщат внимание – евентуално като препоръка за бъдеща работа – на клъстер от дефицити, свързани с ключовата за методологията на труда перспектива на соционализата. Трябва да кажа, че при Бурдийо тя е по-скоро в зародиш, отколкото ясно заявена теоретична и практически реализирана перспектива. Ето защо мисля, че заявката за прилагане на соционализата като методологически подход е до голяма степен необоснована като изследователска претенция. По-скоро става дума за възползване от възможностите на мрежовата теория на Бурдийо, служеща си с добре известната триада *поле – капитал – хабитус*. Ако се поддържа обаче соционалитичната перспектива, добре е авторът да се обърне към произтичащата от соционализата, но надхвърляща първоначалните ѝ предели, аналитична програма, разработвана в „Институт по соционализа“ към Пловдивския университет.

Неизбежно е един толкова голям текст да няма и своите слабости. Най-натрапващи са тези, които са свързани с липсата на стилистични и граматически корекции и предварителен редакторски прочит на дисертационния труд. Те накъсват текста и пречат на четящия да осмисли казаното от първия път. Ето само един пример от многото подобни недовършени изречения и/или такива с липсващи думи: „Всички компоненти на мултисинхронизационния са включени като източници на валидност, които да провокират на валидиране на репрезентациите, конструирани в алтернативните дискурси за пандемията...“. Препоръчително е, ако текстът има по-нататъшно развитие, да претърпи сериозна коректорска работа.

8. Заключение

Дисертационният труд на Николай Крумов Балтов съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на *Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ)* и *Правилника за прилагане на ЗРАСРБ*. Дисертационният труд показва, че дисертантът притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения в областта на социалните науки като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, давам своята положителна оценка за представения дисертационен труд. За научните приноси и постигнатите в него резултати предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Николай Крумов Балтов в област на висше образование: *3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма Социология.*

24.03.2024 г. / гр. Пловдив

Подпис: